

Шушпанов Дмитро, Кривокульська Наталія. Екологічний менеджмент як інструмент екологізації економіки. *Економічний дискурс*. 2024. Випуск 1-2. С. 90-101.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2024-1-10>

УДК 502 : 338.2

JEL Classification Q57

Шушпанов Дмитро

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу демографічного моделювання та прогнозування

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
м. Київ, Україна

E-mail: shdg2011@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5220-3449

Кривокульська Наталія

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту,
публічного управління та персоналу

Західноукраїнський національний університет

м. Тернопіль, Україна

E-mail: busines.nata@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6425-8762

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація

Вступ. Невідкладність екологізації економіки, управлінських процесів на всіх рівнях і виробничій діяльності визначена зростанням динамізму антропогенного впливу на довкілля й посиленням інтенсивності його негативних наслідків, появою нових чинників негативного впливу, пов'язаних із сучасними умовами війни в Україні. Важливим інструментом, що уможливить зменшення негативного впливу на довкілля й ефективне управління екологічними ризиками, є екологічний менеджмент.

Методи. Для досягнення визначеної мети використано комплекс таких методів дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, порівняльний аналіз на основі критеріїв ефективності, стійкості та інтеграції екологічних стандартів у виробничі процеси, систематизації й узагальнення наведених у науковій літературі концептуальних положень з досліджуваної проблематики.

Результати. Важливим інструментом екологізації економіки є екологічний менеджмент, тісно пов'язаний із концепцією сталого розвитку. Автор пропонує трактування терміна «екологічний менеджмент» як системної, цілеспрямованої діяльності, спрямованої на екологізацію економіки, з урахуванням принципів екоефективності та екосправедливості. Визначено цілі та функції екологічного менеджменту, його економічні, соціальні та екологічні ефекти. Наголошено на важливості розвитку екологічного менеджменту в системі екологічного підприємництва, особливо в контексті післявоєнного відновлення України. Екологізація економіки включає зниження екологічного навантаження, впровадження інновацій та зміну моделей споживання. Вона потребує інноваційної технологічної, соціальної та інституційної сфер і залучення всіх учасників суспільства. Системність, гнучкість і цілісність визначено як основні переваги екологізації. Важливими є ефективні механізми управління, що узгоджують економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку. Це підтверджено наведеними у статті кейсами провідних компаній світу. Екологізація бізнесу необхідна для довгострокового виживання та створює цінність для всіх зацікавлених сторін.

Перспективи. Отримані результати застосовні у теоретичній і практичній площинах щодо екологізації економіки, модернізації екологічної політики, посилення екологічної орієнтації бізнесової діяльності, вдосконалення

екологічного менеджменту.

Ключові слова: екологізація економіки, сталий розвиток, екологічний менеджмент, екологічний бізнес.

Вступ.

Зростання динамізму антропогенного впливу на довкілля, посилення інтенсивності його негативних наслідків, а також поява нових чинників негативного впливу, пов'язаних із сучасними умовами війни в Україні, вимагають невідкладної екологізації економіки та реалізації управлінських процесів на всіх рівнях. Крім того, необхідно також забезпечити екологізацію виробничої діяльності. У цьому разі важливим інструментом є екологічний менеджмент, який має бути впроваджений для ефективного управління екологічними ризиками та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Зарубіжні публікації та дослідження на дану тематику концентруються на трьох основних напрямках:

1. *Стратегічні підходи до екологічного менеджменту:* інтеграція екологічного менеджменту у стратегії підприємств. Зокрема, дослідження акцентують на важливості сталого розвитку, що включає відповідальне використання природних ресурсів та зниження викидів парникових газів: М. Е. Портер та Клас ван дер Лінде (2002) [1], Р. Велфорд (2016) [2].

2. *Інновації в екологічному менеджменті:* наголошується на використанні відходів як ресурсу та впровадженні замкнених циклів виробництва. Відзначається, що такі підходи сприяють значному зниженню екологічного навантаження на навколишнє середовище: В. Штахель (2016) [3], К. Вебстер та А. Дуфф (2022) [4].

3. *Політичні інструменти підтримки екологізації:* розглядають роль урядів у підтримці екологічного менеджменту. У дослідженнях аналізується ефективність субсидій, податкових пільг та регулювань для стимулювання екологічно відповідальних практик серед бізнесу, підтримка екологічних інновацій та інфраструктури приватного сектору, розвиток розумних мереж тощо: Барб'є Е. Б. (2020) [5], Гавурова Б., Мегесьова С., Гудак М. (2021) [6].

Сучасні виклики екологічного менеджменту в Україні. Частина з них присвячена адаптації міжнародних стандартів до українських реалій. Дослідження підкреслюють потребу в інституційних реформах, які б сприяли розвитку екологічного менеджменту в умовах обмежених ресурсів: Годлевська М. М., Харченко Т. Б. (2021) [7], Т. Б. Чабар Ю. (2022) [8].

Також частина досліджень українських вчених часто зосереджуються на впливі державної політики на екологізацію економіки. Розглядаються аспекти законодавчого забезпечення екологічного менеджменту, а також роль державних та місцевих органів влади у впровадженні екологічних ініціатив: Рогозіннікова К. С. (2023) [9], Репін К. (2024) [10].

Практичні дослідження розглядають реальні приклади впровадження екологічного менеджменту на підприємствах різних галузей в Україні. Важливим аспектом є аналіз бар'єрів та можливостей для екологізації підприємств у контексті української економіки: Бондаренко С. (2022) [11], Михайлов А. М., Михайлова Л.І., Стоянець Н.В. (2020) [12].

Мета.

Мета статті – обґрунтування й аргументування, що екологічний менеджмент є інструментом екологізації економіки.

Методологія дослідження.

Для досягнення визначеної мети використано комплекс таких методів дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, порівняльний аналіз на основі критеріїв ефективності, стійкості та інтеграції екологічних стандартів у виробничі процеси, систематизації й узагальнення наведених у

науковій літературі концептуальних положень із досліджуваної проблематики.

Результати.

Початок розвитку екологічного менеджменту на міжнародному рівні пов'язують із розробкою стандарту BS 7750 у 1992 році, створеного Британським інститутом стандартизації на запит Британської конфедерації промисловості. Цей стандарт став основою для європейського документа «EMAS» (Environmental Management and Audit System), який має рекомендаційний характер і спрямований на впровадження систем екологічного менеджменту [13].

У рамках проектів «EMAS» важливою природоохоронною ініціативою є стандарти серії ISO 14000 «Управління навколишнім середовищем». Ці стандарти розроблені «... з урахуванням стандартів системи менеджменту якості продукції (ISO 9000). Головним документом з серії стандартів ISO 14000 вважається ISO 14001. Впровадження систем екологічного менеджменту на підставі вимог ISO 9000 та ISO 14001 сприяє удосконаленню екологічного управління в Україні» [13].

У ході сталого розвитку мають бути знайдені управлінські рішення, які дадуть можливість отримати максимальний економічний, соціальний і екологічний ефекти державі, регіонам, територіальним громадам й економічним суб'єктам. Відповідно «... Концепція сталого розвитку узгоджується з цілями стандартів ISO 9000 та ISO 14001 оскільки вони вимагають приймати управлінські рішення, які стосуються всіх процесів виробництва» [13].

Одним з основних аспектів у досягненні цих цілей є вибір відповідного підходу до управління екологічними процесами. Для порівняння визначення понять «екологічне управління» та «екологічний менеджмент» застосовано методи порівняльного аналізу на основі критеріїв ефективності, стійкості та інтеграції екологічних стандартів у виробничі процеси. Це дало змогу виявити, що екологічне управління, яке здійснюється переважно органами державної влади й органами місцевого самоврядування, є обов'язковою і регламентованою діяльністю. Водночас як екологічний менеджмент, що здійснюється як державними, так і приватними суб'єктами, є ініціативною та добровільною діяльністю, спрямованою на досягнення екоефективності й екосправедливості (табл. 1).

Усталене трактування поняття «екологічний менеджмент» в Україні відсутнє.

Аналіз наукової літератури й інформаційних даних (див. табл. 1) дає змогу запропонувати таке визначення: екологічний менеджмент – це системна, цілеспрямована і результативна діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування, громадськості, інституцій ринкової інфраструктури, а також добровільна й ініціативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на екологізацію економіки, виробничих процесів, управлінської діяльності з урахуванням принципів екоефективності та екосправедливості.

Основними цілями екологічного менеджменту є такі:

- об'єднання зусиль держави, громадськості, інституцій ринкової інфраструктури, суб'єктів господарювання в питаннях захисту довкілля і раціонального використання природних ресурсів;
- мінімізація негативного антропогенного впливу на довкілля з боку державних і приватних структур, фізичних осіб;
- імплементація екологічного менеджменту у екологічну політику державних і приватних структур;
- вдосконалення процесу поводження з відходами і зниження витрат на заходи щодо утилізації відходів;
- отримання економічного ефекту (економії) у процесі використання енергетичних і водних ресурсів;
- зниження витрат на виробництво продукції завдяки модернізації технологічного процесу;
- зменшення собівартості продукції, яка виготовляється підприємством, шляхом раціонального використання матеріалів і ресурсів (водних, енергетичних), повторного застосування

відходів, неперевищення лімітів за забруднення довкілля.

Таблиця 1. Відмінності визначенні понять «екологічне управління» та «екологічний менеджмент»*

№ з/п	Екологічне управління (державне)	Екологічний менеджмент
1	Фокусується на контролі та забезпеченні дотримання екологічних норм і стандартів	Охоплює всі процеси організації, спрямовані на мінімізацію негативного впливу на довкілля та забезпечення стійкого розвитку
2	Мета – забезпечити відповідність діяльності організації законодавству	Мета – інтеграція екологічних аспектів у всі сфери діяльності організації
3	Здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування	Здійснюється органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями
4	Зовнішня мотивація, визначена вимогами природоохоронного законодавства	Внутрішня мотивація, орієнтована на підвищення екологічної ефективності та конкурентоспроможності
5	Діяльність обов'язкова в рамках регламентів	Діяльність ініціативна, добровільна, визначена стратегічними цілями організації
6	Переважання процесу управління над результатом	Переважання результатів реалізації екологічного менеджменту над процесом
7	Формалізація, консервативність	Активність, пошук нових можливостей, творчі аспекти
8	Суб'єкти: державні органи, контролюючі органи	Суб'єкти: підприємства, організації будь-якого типу, громадські об'єднання
9	Інструменти: нормативи, ліцензування, штрафи	Інструменти: екологічний аудит, екологічне маркування, системи екологічного менеджменту (ISO 14001)
10	Результати: дотримання екологічних норм	Результати: зниження негативного впливу на довкілля, підвищення екологічної ефективності, покращення іміджу організації
11	Відносна легкість імітації та фальсифікації ефективної еколого орієнтованої діяльності	Практична неможливість імітації та фальсифікації ефективної еколого орієнтованої діяльності

*Джерело: сформовано авторами на основі методологічного підходу [14; 15].

Екологічний менеджмент виконує важливе функціональне навантаження:

- реалізація природоохоронного законодавства (щодо його дотримання, розвитку еколого безпечної економіки, створення безпечного середовища життєдіяльності населення);
- здійснення контролю (операційного, документаційного й із боку керівництва) за впливом на довкілля та екологічною безпекою;
- проведення природоохоронних заходів відповідно до принципів системності та комплексності вирішення екологічних проблем;
- синхронізація дій державних органів (лімітування антропогенного впливу), суб'єктів господарювання (формування плану природоохоронних заходів), громадськості (громадський екологічний моніторинг), інституцій ринкової інфраструктури (екологічне кредитування, лізинг природоохоронної техніки й обладнання).

Впровадження системи екологічного менеджменту дає змогу отримати економічний, соціальний та екологічний ефекти на різних рівнях, особливо на рівні суб'єкта господарювання, а саме:

- покращити стан довкілля територіальної громади, регіону, країни завдяки узгодженню інтересів усіх стейкхолдерів і здійсненню системних, комплексних та цілеспрямованих дій;
- забезпечити більш економічно ефективну діяльність підприємства;
- підвищити інвестиційну привабливість підприємства завдяки технологічному оновленню виробничих процесів і появі нових продуктів;

- покращити маркетингові аспекти діяльності компанії (посилити її конкурентні переваги, розширити ринки збуту продукції);
- покращити імідж підприємств, їхніх керівників і персоналу як соціально і екологічно відповідальних суб'єктів;
- раціонально використовувати природні ресурси і забезпечувати екологічну безпеку території;
- впорядкувати організаційну, інформаційно-комунікаційну, документаційну, фінансову, еколого орієнтовану діяльність підприємства тощо.

Різномасштабність екологічного менеджменту за функціональною та іншими ознаками розкриває таке його визначення: «досить ємна і багатогранна діяльність, яку можна трактувати в широкому і вузькому змісті слова. У широкому змісті слова – це тип управління, принципово орієнтований на формування і розвиток екологічного виробництва і нової екологічної якості життєдіяльності людей, з метою збереження якості природного середовища, забезпечення здоров'я населення та економного витрачання ресурсів. Визначення ж цієї діяльності у вузькому змісті включає виділення різних її аспектів, їхню комбінацію і різні управлінські ієрархії» [16].

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки в нашій державі роль екологічного менеджменту зростає, оскільки він має ринкову орієнтацію і ґрунтується на принципі «запобігання забрудненню довкілля».

Екологічний менеджмент також є важливою частиною системи екологічного підприємництва. Наприклад, знаходимо інформацію, що «... в Польщі підприємці працюють над рішеннями, які дають можливість використовувати відходи, що підлягають переробці, як вторинну сировину. Польща досягла значного прогресу у повторному використанні матеріалів. Рівень переробки зріс з 15% у 2010 році зріс до 26% у 2020 році» [17].

Значущість розвитку в нашій державі екологічного менеджменту у системі екологічного підприємництва визначається необхідністю її повоєнної відбудови, оскільки «... збитки довкіллю через війну в Україні вже оцінюють у 2,2 трлн. грн. Більшість збитків – майже половина – це збитки від викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря. Потім іде забруднення ґрунтів і водних ресурсів. Збитки українським лісам становлять на сьогодні близько 500 млн. доларів» [18].

Отже, екологічний менеджмент має бути важливим і обов'язковим елементом екологічної політики, реалізовуваної на різних рівнях, у напрямі екологізації економіки. Системність і цілеспрямованість дій у реалізації екологічної політики, врахування в процесі її здійснення інтересів усіх зацікавлених сторін, використання мотиваційних, стимулюючих, компенсаційних та інших інструментів для екологізації виробничої діяльності й ведення екологічного бізнесу сприятимуть розвитку екологічного менеджменту, екологізації економіки і впевненому руху нашої держави шляхом сталого розвитку, який вона обрала.

Цю позицію підтверджує теза О. Бабчинської, що: «... враховуючи важкий соціально-економічний, політичний, демографічний, екологічний, воєнний стан України та високий ризик захворюваності громадян нашої країни, виникає потреба в активізації процесів запровадження екологічного менеджменту на вітчизняних підприємствах (незалежно від видів їхньої діяльності та форм власності) через імплементацію системи перспективних міжнародних екологічних стандартів, у тому числі ISO 14001 : 2015. На базі цього стандарту повинен бути сформований цілісний і стратегічний підхід до екологічної політики підприємства, його подальшого розвитку, інтеграція в торгівельні відносини з країнами ЄС» [19].

Твердження О. Бабчинської про необхідність активізації процесів запровадження екологічного менеджменту в Україні є вкрай актуальним, особливо з огляду на погіршення екологічної ситуації внаслідок тривалої війни. Як свідчать дослідження, понад 70% українських підприємств дотепер не мають сертифікованих систем екологічного менеджменту. Саме тому пропозиція О. Бабчинської щодо імплементації ISO 14001:2015 є надзвичайно важливою. Цей стандарт, як зауважує Л. Мельник, є одним з інструментів екологізації економіки, яка передбачає не

лише зміни на рівні окремих підприємств, а й системну трансформацію виробництва та споживання.

Екологізація – це системний процес трансформації економіки, спрямований на зниження екологічного навантаження та підвищення ефективності використання природних ресурсів. Вона передбачає впровадження інноваційних технологій, нових форм організації виробництва й управління, а також зміну моделей споживання. Цей процес охоплює всі сфери діяльності людини і суспільства – від виробництва до утилізації відходів.

Як слушно зазначає Л. Мельник, екологізація економіки – це не лише модернізація виробництва, а радикальна зміна парадигми розвитку, яка вимагає інновацій не лише в технологічній сфері, а й у соціальній та інституційній. Нова економіка має бути орієнтована на сталий розвиток, тобто на задоволення потреб теперішнього покоління без шкоди для можливостей нащадків [20].

Важливим аспектом екологізації економіки є залучення всіх учасників суспільства. Публічні інститути мають створювати сприятливе законодавче та інституційне середовища для впровадження екологічних інновацій, а також проводити ефективну екологічну політику. Громадськість має бути активним учасником процесу, контролюючи діяльність підприємств і вимагаючи від влади ухвалення рішень, спрямованих на захист довкілля. Суб'єкти господарювання мають інвестувати в екологічні технології та впроваджувати системи екологічного менеджменту.

Екологізація економіки – це стратегічний напрям розвитку, який поєднує економічні, соціальні та екологічні цілі. Такий підхід базується на принципах сталого розвитку, що передбачає задоволення потреб теперішнього покоління без шкоди для можливостей наступників.

Основними перевагами екологізації економіки є такі:

– системність: розгляд економіки як складної системи, де взаємопов'язані економічні, соціальні та екологічні аспекти. Це дає можливість уникнути однобічного розвитку на користь однієї зі складових;

– гнучкість: здатність адаптуватися до змінних умов і коригувати стратегії розвитку залежно від екологічної ситуації;

– цілісність: інтеграція економічних, соціальних та екологічних цілей в єдину стратегію розвитку, що забезпечує їхнє взаємопідсилення.

На відміну від традиційного підходу, де економічні та соціальні аспекти часто переважали над екологічними, екологізація передбачає збалансований розвиток усіх трьох складових – економічної, соціальної та екологічної. У сучасних умовах є очевидним, що стале майбутнє неможливе без врахування екологічних чинників у процесі ухвалення управлінських рішень. Це вимагає нового підходу до планування та реалізації економічної діяльності, що дасть змогу гармонійно інтегрувати потреби суспільства, економічного зростання та охорони довкілля.

Екологізація означає перехід від короткострокового бачення до довгострокових стратегій, де стійкість екосистеми є так само важливою, як і економічна ефективність чи соціальне благополуччя. Таким чином, екологічна складова перестає бути другорядною, а є повноцінною частиною процесу ухвалення рішень, що сприяє більш стійкому та відповідальному розвитку.

Взаємозв'язки між економічними, соціальними й екологічними аспектами розвитку є складними та багатограними, особливо в нинішніх умовах і після війни в Україні, де виклики стають щораз гострішими. Екологізація вимагає розробки ефективних механізмів управління, які забезпечуватимуть узгодженість цих взаємодій і враховуватимуть специфічні умови відновлення країни після воєнних дій.

Світова практика має багато прикладів успішного впровадження екологізації економічної діяльності на різних рівнях: глобальному, національному, регіональному та мікрорівні. У табл. 2 представлено такі приклади на рівні конкретних компаній.

Загалом наведені кейси демонструють, що екологізація бізнесу – це не лише тренд, а необхідність для виживання в довгостроковій перспективі. Компанії, які впроваджують принципи сталого розвитку, не тільки зменшують свій негативний вплив на довкілля, а й зміцнюють власний

бренд, залучають нових клієнтів і створюють додаткову цінність для акціонерів.

В умовах війни та після її завершення необхідно забезпечити інтеграцію екологічних критеріїв у всі рівні управлінських процесів, особливо у сфері відбудови інфраструктури та економічного відновлення. Це передбачає врахування екологічних ризиків, пов'язаних із забрудненням довкілля, знищенням природних ресурсів і порушенням екосистем.

Таблиця 2. «Зелений бізнес»: приклади успішної екологізації*

Компанія	Опис	Результати
Patagonia	Американська компанія «Patagonia», відомий виробник одягу та спорядження для активного відпочинку, активно впроваджує принципи сталого розвитку в усіх напрямках своєї діяльності. Компанія використовує органічні матеріали, перероблені тканини та стимулює клієнтів до ремонту й повторного застосування своїх товарів [21]	Компанія «Patagonia» зменшила свій вплив на навколишнє середовище, зберігши понад 20 тисяч тонн CO ₂ щорічно за використання перероблених матеріалів. Крім того, іхня програма «Worn Wear», яка заохочує ремонт одягу, скоротила кількість відходів [22]
Unilever	Багатонаціональна компанія «Unilever», що виробляє споживчі товари, активно впроваджує стратегії сталого розвитку. Вона запровадила програму «Unilever Sustainable Living Plan», мета якої – зменшення впливу на довкілля по всьому ланцюгу створення вартості [23].	З 2010 р. компанія «Unilever» скоротила викиди парникових газів на 65% у своїх виробничих процесах і на 32% знизила кількість відходів на виробництві. Компанія також працює над тим, щоб до 2039 р. досягти повної відсутності викидів вуглецю [24]
Tesla	Компанія «Tesla» є одним із провідних виробників електромобілів, а також компанією, що розробляє та впроваджує енергетичні рішення на основі відновлюваних джерел енергії. Компанія визначила мету своєї діяльності – зменшення залежності від викопних видів палива [25]	Компанія «Tesla» популяризувала електромобілі, сприяючи значному зменшенню викидів CO ₂ у транспортному секторі. Крім того, іхні сонячні панелі та системи зберігання енергії (Powerwall) дають змогу домогосподарствам знижувати енергетичну залежність від традиційних джерел [26]
IKEA	Шведський гігант меблів «IKEA» впровадив стратегію сталого розвитку, що охоплює використання відновлюваних матеріалів, перехід на відновлювані джерела енергії та підтримку циклічної економіки через програму збору та переробки меблів [27]	Група «IKEA» визначила мету діяльності – до 2030 р. всі продукти на 100% виготовляти з відновлюваних або перероблених матеріалів. Компанія нині досягла результативності, що становить 60%. Вона також значно зменшила обсяги вуглецевих викидів і планує бути «кліматично позитивною компанією» [28]
Starbucks	Американська компанія «Starbucks» активно працює над зменшенням власного впливу на навколишнє середовище, впроваджуючи екологічні рішення, такі як перехід на використання перероблених матеріалів, зниження обсягів споживання води та енергії в своїх кав'ярнях, а також інвестування у відновлювану енергію [29]	Фірма «Starbucks» до 2030 р. зобов'язалася досягти на 50% зменшення обсягів викидів вуглецю, використання води та відходів. Компанія також співпрацює з фермерами для впровадження екологічно стійких методів вирощування кави [30]

*Джерело: сформовано авторами за даними [21-30].

Механізми управління мають бути адаптивними, щоб забезпечити баланс між нагальними потребами економічного відновлення, соціальної стабільності та довготривалої екологічної стійкості. Особливо важливо розробити інструменти моніторингу та оцінювання ефективності цих механізмів в умовах післявоєнного періоду, що дає можливість своєчасно реагувати на нові виклики і сприяти сталому розвитку України.

Вагомість цього підходу з точки зору стійкого розвитку є суттєвою, оскільки:

- у країнах із економікою, що розвивається, подібною до нашої, традиційно пріоритети

розвитку розподілялися так: спочатку економічна, потім соціальна, і лише в останню чергу – екологічна складова. Інтеграційний підхід змінює цю парадигму, забезпечуючи одночасний і збалансований розвиток усіх трьох компонентів.

– інтеграційний підхід підсилює взаємозв'язки між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку, що, хоч і ускладнює ці процеси, водночас вимагає вдосконалення управлінських механізмів для досягнення гармонійного розвитку на засадах екологізації [31].

Значущість вдосконалення функціональних механізмів управління економікою на засадах екологізації підтверджує М. Хилько: «Загальновідомо, що сучасний тип екорозвитку свідчить про те, що суспільство розвивається прогресивно, а навколишнє природне середовище – регресивно (під впливом суспільства). Якщо така тенденція розвитку компонентів соціоєкосистеми зберігатиметься, то екологічні механізми приведуть до регресивного розвитку і природи, і людини загалом» [32].

Вдосконалення механізмів управління економікою має ґрунтуватися на застосуванні інноваційних підходів до екологічного менеджменту. Наприклад, впровадження системи екологічного аудиту на підприємствах дасть змогу оперативно виявляти недоліки у використанні ресурсів і здійснення викидів, що сприятиме сталому розвитку.

Управління природоохоронною діяльністю базується на організаційно-економічному механізмі. Суб'єктами цього механізму є як підприємницький і громадський сектори економіки, так і публічна сфера. Остання представлена найбільшою кількістю учасників, які відіграють основну роль у реалізації екологічної політики.

Проте організаційно-економічному механізму властиві певні недоліки:

– не має мотиваційного змісту, тому не стимулює суб'єкти господарювання до зниження шкідливого впливу на довкілля, проведення природоохоронних заходів, ощадливого використання природних ресурсів, зменшення енерго- і ресурсомісткості продукції;

– має слабкий вплив на результати господарської діяльності. Якщо не перевищено встановлений ліміт, екологічний збір зараховується до собівартості продукції і відповідно в її ціну, що реалізує принцип «суспільство платить», а не «забруднювач платить»;

– є недосконалим за проведення дієвої кредитної та податкової політик щодо організацій, які активно займаються природоохоронною діяльністю (впроваджують маловідходні технології, системи екологічного менеджменту тощо). Це означає, що принцип «запобігання» в природоохоронній сфері не реалізовується на практиці, а лише декларується в законодавчих актах;

– не враховує галузеву специфіку діяльності суб'єктів господарювання, що не сприяє збалансованому економічному розвитку.

Важливо вказати, що мотиваційно-змістова недосконалість організаційно-економічного механізму управління природоохоронною діяльністю є значною перешкодою для розвитку екологічного менеджменту.

Враховуючи складний період, який нині переживає Україна, пропозиції щодо покращення екологічного менеджменту слід адаптувати з урахуванням воєнних реалій і післявоєнного відновлення. Таким чином, для покращення екологічного менеджменту на державному рівні рекомендується:

– активне впровадження екологічних стандартів для всіх підприємств незалежно від форми власності, створення системи моніторингу та контролю за дотриманням екологічних стандартів;

– розроблення, удосконалення та впровадження економічних стимулів для підприємств (компаній), які використовують ресурсо- й енергоефективні технології (ввести податкові пільги для організацій, які впроваджують екологічні технології; створити систему торгівлі викидами парникових газів; підтримувати розвиток «зелених» фінансів);

– підвищення рівня екологічної освіти та свідомості серед керівників і працівників підприємств (компаній), а також включення екологічної освіти в навчальні програми всіх рівнів, проведення інформаційних кампаній для підвищення екологічної свідомості населення.

Висновки і перспективи.

Екологічний менеджмент є критично важливим інструментом екологізації економічної діяльності, оскільки він сприяє впровадженню інноваційних технологій та покращенню управлінських процесів. Встановлено, що організаційно-економічний механізм управління природоохоронною діяльністю потребує вдосконалення, зокрема шляхом відповідного поєднання примусово-обмежувальних і стимулюючо-компенсаційних заходів. Це дасть змогу підвищити ефективність екологічного управління та менеджменту на різних рівнях. При цьому важливо врахувати, що екологізація економіки – це тривалий процес, який вимагає спільних зусиль держави, бізнесу та громадськості.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів інтеграції екологічного менеджменту в різні сектори економіки. Це передбачає впровадження систем екологічного аудиту та маркування, а також оцінювання їхньої ефективності в умовах сталого розвитку. Крім цього, необхідно дослідити можливості удосконалення правової та інституційної бази, що сприятиме більш активному залученню громадськості до процесів екологічного контролю.

Це відповідно забезпечить формування системного підходу до екологічного менеджменту, що враховує як економічні, так і соціальні аспекти, спрямованого на досягнення екологічної ефективності та екосправедливості на різних рівнях.

Список використаних джерел

1. Porter M. E. Claas van der Linde. Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *International Business: Critical Perspectives on Business and Management*. №4.4. 2002. P. 261.
2. Welford R. *Corporate environmental management 1: Systems and strategies*. Routledge, 2016. URL: <https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9781315825120&type=googlepdf>. (дата звернення: 21.04.2024).
3. Stahel W. R. The circular economy. *Nature*. №531.7595. 2016. P. 435-438.
4. Webster K., Duff A. *The wonderful circles of Oz: a circular economy story*. Routledge. 2022.
5. Barbier E. B. Greening the post-pandemic recovery in the G20. *Environmental and Resource Economics*. №76.4. 2020. P. 685-703.
6. Gavurova B., Megyesiova S., Hudak M. Green growth in the OECD countries: A multivariate analytical approach. *Energies*. №14.20. 2021. P. 6719.
7. Годлевська М. М., Харченко Т. Б. Перспективи впровадження системи екологічного менеджменту на українських підприємствах. *International scientific e-journal ЛОГОС. ONLINE*. №4. 2019. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-26634139.04.11.htm>. (дата звернення: 21.04.2024).
8. Чабар Ю. Впровадження екологічного менеджменту на підприємстві згідно з ISO 14001 «Системи екологічного управління. вимоги та настанови щодо застосування». 2022. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45861/1/Юлія%20Чабар.pdf>. (дата звернення: 21.04.2024).
9. Рогозіннікова К. С. Принципи екологічної політики європейського союзу: виклики й орієнтири для України. *Вчені записки*. 2023. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/6_2023.pdf#page=55. (дата звернення: 21.04.2024).
10. Репін К. Екологічна політика України: імперативи, принципи, критерії. *Development service industry management*. №1. 2024. P. 159–165.
11. Бондаренко С. Екологізація управління якістю бізнес-процесів на підприємстві. *Економіка та суспільство*. №41. 2022. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1591/1531>. (дата звернення: 21.04.2024).
12. Михайлов А. М., Михайлова Л. І., Стоянець Н. В. Конкурентоспроможність підприємств: передумови екологізації. 2020. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/81711/1/Mykhailov_green_production.pdf. (дата звернення: 21.04.2024).
13. Теоретичні основи екологічного менеджменту. URL: <http://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/ecolmen.pdf>. (дата звернення: 21.04.2024).
14. Кривокульська Н. М. Екологічний менеджмент. Тернопіль: поліграфічний центр «Матвій». 2013. 214 с.
15. Кривокульська Н. М., Богач У. А. Континуум експлікації модернізації екологічного управління і

- менеджменту в умовах децентралізації влади. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/5611/6565657210>. (дата звернення: 21.04.2024).
16. Войтович С. А. Становлення екологічного менеджменту в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14042845.pdf>. (дата звернення: 21.04.2024).
17. Поясник Г. Роль екологічного менеджменту в умовах післявоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2023. №47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-11>. (дата звернення: 21.04.2024).
18. Названо суму збитків, яких завдала українському довіллю війна. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/21/novyna/bezpeka/nazvano-sumu-zbytkiv-yakux-zavdala-ukrayinskomu-dovillyu-vijna>. (дата звернення: 21.04.2024).
19. Бабчинська О. І. Інструменти формування механізму екологічного менеджменту в сучасних умовах. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2020/54.pdf. (дата звернення: 21.04.2024).
20. Мельник Л. Г. Екологічна економіка. Підручник. Суми: Видавництво «Університетська книга». 2001. 350 с.
21. Patagonia: Офіційний сайт. URL: <https://www.patagonia.com/environmentalism/> (дата звернення: 21.04.2024).
22. Letter from Tuscany (Where We Get Our Used Wool). URL: <https://www.patagonia.com/stories/letter-from-tuscany-where-we-get-our-used-wool/story-73510.html>. (дата звернення: 21.04.2024).
23. Unilever Sustainable Living Plan. URL: <https://www.unilever.com/planet-and-society/> (дата звернення: 21.04.2024).
24. Unilever Sustainable Living Report. URL: <https://www.unilever.com/news/news-search/2020/unilever-sustainable-living-plan-10-years-of-progress.html>. (дата звернення: 21.04.2024).
25. Tesla: Офіційний сайт. URL: <https://www.tesla.com/impact-report>. (дата звернення: 21.04.2024).
26. Maradin D., Malnar A., Kaštelan A. Sustainable and clean energy: the case of tesla company. *Journal of economics, finance and management studies*. №5.12. 2022. P. 3531-3542.
27. Sustainable living. URL: <https://www.ikea.com/gb/en/this-is-ikea/sustainable-everyday/> (дата звернення: 21.04.2024).
28. IKEA invests in sustainability across all its areas. 2024. URL: <https://www.solnet.group/blog/ikea-invests-in-sustainability-across-all-its-areas>. (дата звернення: 21.04.2024).
29. Starbucks: Офіційний сайт. URL: <https://www.starbucks.com/responsibility/environment>. (дата звернення: 21.04.2024).
30. Starbucks Commitments. URL: <https://www.starbuckschilledcoffee.com/uk/sustainability>. (дата звернення: 21.04.2024).
31. Кривокульська Н.М., Онофрійчук Д.М. Інноваційні підходи у функціональній діяльності публічних інститутів щодо забезпечення екологічного розвитку територій. *Інноваційна економіка*. №1. 2022. С. 80-87.
32. Hilko M. I. *Ekologichna polityka*. Monografia. K.: Abrys. 1999. P. 93.

Статтю отримано: 27.04.2024 / Рецензування 06.06.2024 / Прийнято до друку: 30.06.2024

Dmytro Shushanov

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
Department of Demographic Modeling and Forecasting
Institute of Demography and Social Studies of National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

E-mail: shdg2011@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5220-3449

Nataliia Kryvokulska

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor
Department of Management, Public Administration, and Personnel
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine

E-mail: busines.nata@gmail.com

ORCID: 0000-0001-6425-8762

ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS A TOOL FOR THE GREENING OF THE ECONOMY

Abstract

Introduction. The urgency of greening the economy, management processes at all levels, and production activities is driven by the increasing dynamism of anthropogenic impacts on the environment, the intensification of its negative consequences, and the emergence of new negative factors associated with the current wartime conditions in Ukraine. An important tool that enables the reduction of negative environmental impacts and effective environmental risk management is environmental management.

Methods. A complex of research methods was used to achieve the set objective: theoretical methods such as analysis, synthesis and comparative analysis based on the criteria of efficiency, sustainability, and the integration of environmental standards into production processes, as well as the systematization and generalization of conceptual provisions in the scientific literature on the researched topic.

Results. An important tool for greening the economy is environmental management, which is closely linked to the concept of sustainable development. The author proposes a definition of "environmental management" as a systematic, goal-oriented activity aimed at greening the economy, taking into account the principles of eco-efficiency and environmental justice. The goals and functions of environmental management, as well as its economic, social, and environmental effects, are identified. The importance of developing environmental management within the system of environmental entrepreneurship, particularly in the context of Ukraine's post-war recovery, is emphasized. Greening the economy includes reducing environmental impact, introducing innovations, and changing consumption patterns. It requires the innovation of technological, social, and institutional spheres, and the involvement of all societal participants. Systematicity, flexibility, and integrity are identified as key advantages of greening. Effective management mechanisms that harmonize the economic, social, and environmental aspects of development are crucial. This is supported by the case studies of leading global companies presented in the article. Greening business is essential for long-term survival and creates value for all stakeholders.

Discussion. The obtained results are applicable in theoretical and practical areas regarding the greening of the economy, the modernization of environmental policy, the strengthening of the environmental orientation of business activities, and the improvement of environmental management.

Keywords: greening of the economy, sustainable development, environmental management, environmental business.

References

1. Porter, M. E. Claas van der Linde. (2022). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *International Business: Critical Perspectives on Business and Management*, 4.4, 261.
2. Welford, R. (2016). *Corporate environmental management 1: Systems and strategies*. Routledge. Retrieved from <https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9781315825120&type=googlepdf>.
3. Stahel, W.R. (2016). The circular economy. *Nature*, 531.7595, 435-438.
4. Webster, K., & Duff A. (2022). *The wonderful circles of Oz: a circular economy story*. Routledge.
5. Barbier, E.B. (2020). Greening the post-pandemic recovery in the G20. *Environmental and Resource Economics*, 76.4, 685-703.
6. Gavurova, B., Megyesiova, S., & Hudak M. (2021). Green growth in the OECD countries: A multivariate analytical approach. *Energies*, 14.20, 6719.
7. Godlevska, M.M., & Kharchenko, T.B. (2019). Perspektyvy vprovadzhennya systemy ekologichnogo menedzhmentu na ukrayinskykh pidpryemstvakh [Prospects for the implementation of an environmental management system at Ukrainian enterprises]. *International scientific e-journal ΛΟΓΟΣ. ONLINE*, 4. Retrieved from <https://www.ukrlgos.in.ua/10.11232-26634139.04.11.htm>. [in Ukr.].
8. Chabar, Yu. (2022). Vprovadzhennya ekologichnogo menedzhmentu na pidpryemstvi zgidno z ISO 14001 «Systemy ekologichnogo upravlinnya. Vymogy ta nastanovy shchodo zastosuvannya». Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45861/1/Юнiя%20Чабар.pdf>.
9. Rohozinnikova, K.S. (2023). Pryntsypy ekologichnoyi polityky Yevropeyskoho Soyuzu: vyklyky y oriyentury dlya Ukrainy [Principles of the European Union's environmental policy: challenges and guidelines for Ukraine]. *Vcheni zapysky [Scientific notes]*. Retrieved from https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/6_2023.pdf#page=55. [in Ukr.].
10. Repin, K. (2024). Ekologichna polityka Ukrainy: imperatyvy, pryntsypy, kryteriyyi [Environmental policy of Ukraine: imperatives, principles, criteria]. *Development service industry management*, 1, 159–165. [in Ukr.].

11. Bondarenko, S. (2022). Ekologizatsiya upravlinnya yakistyu biznes-protsesiv na pidpryyemstvi [Greening the quality management of business processes at the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], 41. Retrieved from <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1591/1531>. [in Ukr.].
12. Mykhailov, A.M., Mykhailova, L.I., & Stoyanets, N.V. (2020). Konkurentospromozhnist pidpryyemstv: peredumovy ekologizatsiyi [Competitiveness of enterprises: prerequisites for greening]. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/81711/1/Mykhailov_green_production.pdf.
13. Teoretychni osnovy ekolohichnoho menedzhmentu Retrieved from <http://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/ecolmen.pdf>.
14. Krivokulska, N. M. (2013). *Ekologichnii menedzhment* [Environmental management]. Ternopil: poligrafichnii tsentr «Matvei».
15. Krivokulska, N.M., & Bogach, U.A. Kontyuum eksplikatsii modernizatsii ekolohichnich upravlinnya i menedzhmentu v umovah detsentralizatsii vlady. Retrieved from <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/5611/6565657210>.
16. Voitovych, S.A. Stanovlennya ekolohichnogo menedzhmentu v Ukraini. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/14042845.pdf>.
17. Poyasnyk, G. (2023). Rol ekolohichnogo menedzhmentu v umovach pislyavoyennoi vidbudovy [The role of environmental entrepreneurship in post-war reconstruction]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], 47. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-11>. [in Ukr.].
18. Nazvano sumu zbutkiv, yakych zavdala ukrainskomu dovkillyu viina. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/21/novyna/bezpeka/nazvano-sumu-zbytkiv-yakych-zavdala-ukrayinskomu-dovkillyu-vijna/>.
19. Babchinska, O.I. Instrumenty formuvannya mehanizmu ekolohichnogo menedzhmentu v suchasnykh umovach. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/54.pdf.
20. Melnyk, L.G. (2001). *Ekologicheskaya ekonomika* [Ecological economy]. Uchebnik, Sumy: Izdatelstvo «Universitetskaya kniga».
21. Patagonia: Ofitsiinii sait. Retrieved from <https://www.patagonia.com/environmentalism/>
22. Letter from Tuscany (Where We Get Our Used Wool). Retrieved from <https://www.patagonia.com/stories/letter-from-tuscany-where-we-get-our-used-wool/story-73510.html>.
23. Unilever Sustainable Living Plan. Retrieved from <https://www.unilever.com/planet-and-society/>
24. Unilever Sustainable Living Report. Retrieved from <https://www.unilever.com/news/news-search/2020/unilever-sustainable-living-plan-10-years-of-progress.html>.
25. Tesla: Ofitsiinii sait. Retrieved from <https://www.tesla.com/impact-report>.
26. Maradin D., Malnar A., & Kaštelan A. (2022). Sustainable and clean energy: the case of tesla company. *Journal of economics, finance and management studies*. 5.12, 3531-3542.
27. Sustainable living. Retrieved from <https://www.ikea.com/gb/en/this-is-ikea/sustainable-everyday/>
28. IKEA invests in sustainability across all its areas. (2024). Retrieved from <https://www.solnet.group/blog/ikea-invests-in-sustainability-across-all-its-areas>.
29. Starbucks: Ofitsiinii sait. Retrieved from <https://www.starbucks.com/responsibility/environment>.
30. Starbucks Commitments. Retrieved from <https://www.starbuckschilledcoffee.com/uk/sustainability>.
31. Kryvokulska, N.M., & Onofriychuk, D.M. (2022). Innovatsiyni pidkhody u funktsionalnij diyalnosti publicnykh instytutiv shchodo zabezpechennya ekolohichnoho rozvytku terytoriy [Innovative approaches in the functional activities of public institutions for ensuring ecological development of territories]. *Innovatsiyna ekonomika* [Innovation Economy], 1, 80-87. [in Ukr.].
32. Hiiko, M. I. (1999). *Ekologichna polityka*. Moonografia. K.: Abrys.

Received: 04.27.2024 / Review 06.06.2024 / Accepted 06.30.2024

